

Rosalía coma ti

© Ilustración de Belén Díz

Concello
de Pontevedra

OUTRA EXPOSICIÓN SOBRE ROSALÍA DE CASTRO...

Pode ser que sexas das persoas que pensan que non fai falla escribir nin media liña máis sobre Rosalía de Castro, que xa está todo dito sobre ela... ou non temos un pouco a sensación de coñecela como se fose unha prima nosa? Vale, é posible que teñas razón, cando menos nunha cousa: Rosalía é a escritora galega máis

famosa, universalmente recoñecida, tanto que podemos dicir sen temor a enganarnos que agora mesmo hai alguén escribindo sobre a poeta de Padrón nalgún punto do planeta Terra. Ela levou a nosa lingua á literatura por primeira vez e conseguiu conectar cos seus poemas nacidos en galego con lectoras e

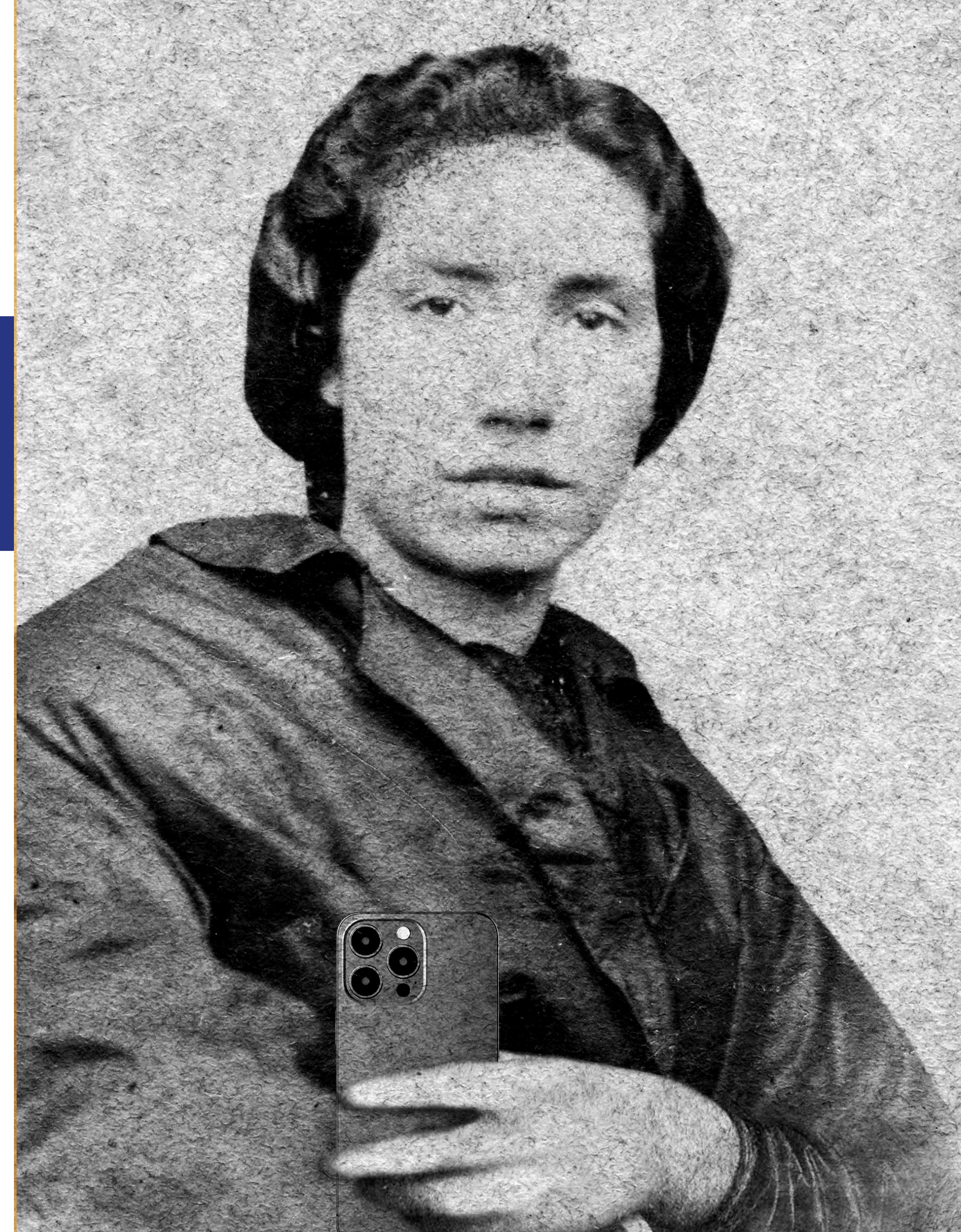
lectores de todo o mundo e de todos os tempos. Por se iso fose pouco, no noso país Rosalía é moito más que unha escritora de *bestsellers* atemporais: é un mito. É o mito da alma colectiva galega, do compromiso coa defensa da lingua, de Galiza e das súas xentes, especialmente das mulleres.

Pero tamén é posible que nesta exposición descubras algunha cousa simpática ou curiosa sobre Rosalía, algún detalle que a faga menos mito e más humana. Porque ti e Rosalía non sodes tan diferentes. Ela tamén foi unha nena coa cabeza chea de paxaros. Foi unha moza indignada co mundo que lle tocou habitar. Igual ca ti, sentiu o amor como un lume queimándolle o peito, a inseguridade como un abismo ante os pés, a amizade como o más forte dos lazos. Ela tamén experimentou un compromiso férreo coas cousas que lle importaban e un chisquío de dor fonda como un pozo.

E se de súpeto descobres que ti (si, si, ti) es un pouco Rosalía? Ou ela un pouco coma ti.

Esta exposición é unha ponte entre unha escritora que viviu hai cento e pico anos e nós. Pero a escritora non é unha escritora calquera e ti tampouco es unha persoa do montón, es ben especial, cómete a curiosidade (se non nunca terías parado a ler isto) e iso é sinónimo de intelixencia. Por que non probas a cruzar esta ponte? Total, por seguir lendo pouco se perde.

Pero agarda!
Antes de seguir imos facer unha cousa: que tal se xogamos a ver como sería Rosalía se REALMENTE foses ti?

Ves?, dás unha Rosalía fantástica.

Este deseño baséase nun retrato da poeta que lle fixo en 1865 a fotógrafa galega María Cardarely, unha das primeiras mulleres en dedicarse profesionalmente á fotografía e montar un estudio propio.

Rosalía

Retrato de Rosalía de Castro
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Escoita aquí:
Cantarte hei Galicia
Adhara e Ritman

Concello
de Pontevedra

NACER NUNCA HACIA CASA DE MUJERES

Achégase o final de febreiro e empezas a ver poemas de Rosalía por todos lados. E sabes por que? Pois porque o 23 de febreiro é o seu aniversario. Rosalía naceu nun inverno moi frío, en 1837, en Santiago de Compostela. En realidade naceu nunha casa do Camiño Novo, que daquela pertencia ao concello de Conxo. Hoxe da casa non queda máis que unha foto e Conxo é un barrio de Compostela, pero como recordo a rúa leva o nome de Rosalía de Castro.

ANSWER The answer is (A). The first two digits of the number 1234567890 are 12.

o Día de Rosalía o 24 de febreiro, que é o que aparece na partida de bautismo. Pero agora sábase que naceu o 23 e acaban de cambiar a celebración. Un dato curioso: Rosalía asina a dedicatoria de *Cantares gallegos* o 17 de maio, que coincide co aniversario de Murguía. E asina *Follas novas* o 23 de febreiro, día do seu propio aniversario.

podes celebrar o aniversario de Rosalía comendo caldo? No seu poema “Miña casiña, meu lar”, aparecido en *Follas novas*, Rosalía conta a historia dunha muller moi pobre á que os seus avaros veciños lle negan o que lles sobra. Aínda así, ela supera a adversidade e fai un humilde Caldo de Gloria co pouco que ten na casa. Dende a Fundación Rosalía de Castro animan á hostalaría e á poboación en xeral a preparar esta receita ao tempo que se le o poema. Talvez algún día ti tamén chegues a poeta nacional e se celebre o teu aniversario preparando a humilde Pizza de Fondo de Frigorífico, a típica masa á que se lle pon enriba calquera resto aínda comestible.

DIA DE ROSALÍA

lembrañdo o poema
"Miña casiña, meu lar" de
Follas novas, no que
unha muller pobre conta
un capítulo da súa épica
diaria: a de sobrevivir.
Esta muller que vén de
Santiago a Padrón e
chega á casa mollada e
estameada, a pesar de
que carece de todo e de
que os seus avaros
vecíños lle negan o que
lles sobra (broa e lena),
consegue o milagre da
supervivencia: facer un
humilde caldo de gloria e
un bolo do pote. No seu
triunfo sobre a
desventura e a pobreza,
ó pé da quenturinha da
lareira no seu fogar, está
tamén a lección de como
con case nada o ser
humano é quen de
sobrevivir e ademais ser
feliz. Queremos que
Galicia lembre a Rosalía
no seu día compartindo
en lugares públicos ou no
ambiente familiar este
caldo dos humildes, un
caldo para celebrar
tamén a nosa cultura
gastronómica popular.

Miña casiña, meu lar,
cantas onciñas
de ouro me vals.

Vin de Santiago a Padrón
cun chover que era arroiar,
descalcíña de pé e perna,
sin comer nin almorzar.
Polo camiño atopaba
ricas cousas que mercar
i anque ganas tiña delas
non tiña para as pagar.

Fun chegando á miña casa
toda rendida de andar;
non tiña nela frangulla
con que poidera cear.
A vista se me varría
que era aquel moito aunar.
Fun á porta dun veciño
que tiña todo a fartar;
pedinlle unha pouca broa
e non ma quixo emprestar.

Volvinme á miña casiña
alumada do luar;
rexistrei cada burato
para ver de algo atopar:
atopei fariña munda,
un puñiño a todo dar.
Vino no fondo da artesa,
púxenme a Dios alabar.
Quixen alcende-lo lume,
non tiña pau que queimar.
Funillo a pedir a unha vella,
tampouco mo quixo dar
si non era un toxo verde
para me facer rabiar.

Collín un feixe de palla,
do meu leito o fun pillar.
Rexistrei polo cortello
mentras me puña a rezar
e vin uns garabulliños
e fieitos a Dios dar.

Arrimei o pote ó lume
con augua para quentar.
Mentras escaravellaba
na cinza, vin relumbrar
un ichavo da fertuna...
Miña Virxe do Pilar!

Correndiño, correndiño
o fun en sal a empregar.
Máis contenta que unhas páscoas
volví a porta a pechar
e na miña horta pequena
unhas coles fun catar.
Con un pouco de unto vello
que o ben soupen aforrar
e ca fariña munda
xa tiña para cear.

Fixen un caldo de gloria
que me soupo que la mar,
fixen un bolo do pote
que era cousa de envidiar.
Despois que o tiven comido,
volví de novo a rezar
e despois que houben rezado
puxen a roupa a secar,
que non tiña fio enxoito
de haber tanto me mollar.
Nantramentas me secaba
púxenme logo a cantar
para que me oíran
en todo o lugar:

*Meu lar, meu fogar,
cantas onciñas
de ouro me vals.*

**FUNDACIÓN
ROSALÍA DE CASTRO**
rosalie.gal

**XUNTA
DE GALICIA**

un escándalo) e por iso non aparece nin o nome da nai nin o do pai nos documentos de nacemento. Para máis, seu pai era José Martínez Viojo, de oficio sacerdote e, vaia, como os curas non podían ir por aí recoñecendo fillas e fillos inda que as tivesen, non recoñeceu a Rosalía.

persoalmente haigunhas ocasións, unha das xa de adolescente. Con todo, foi criada maiormente por súa nai Teresa e a súa madriña María, que figura como criada, pero que debeu ser alguén de moita confianza: non só levou a nena a bautizar, senón que aacompañou durante toda a vida.

son. Eran xente haña con moitas terras pero xa non demasiados cartos. Polo menos tiñan propiedades ás que mudarse, cousa que fixeron bastantes veces ao longo da infancia e mocidade da futura poeta. Unha das casas nas que viviron estaba na rúa do Sol, en Padrón. E non, non é a Casa de Rosalía que podedes visitar hoxe en día. Esa foi mercada moitos anos máis tarde pola escritora.

Escoita aquí *Rexurdimento* De Vacas

Concello de Pontevedra

UNHA NIÑA CURIOSA

Na infancia de Rosalía ocorren varias cousas que acabarían deixando pegada nela. Para empezar, o feito de ser criada case en exclusiva pola nai, que pola súa posición social lle pode dar unha boa educación, e que se move nun ambiente cheo de xente ilustrada de pensamento progresista.

Ademais, Teresa é un referente de valentía para ela. Agora pode parecernos un xesto inapreciable, pero pasados os anos recoñeceu a Rosalía como filla sen importarlle demasiado os rumores. E daquela a xente tiña moito tempo libre para dedicarse a rumorear, ollo.

A relación de Rosalía con súa nai parece ser que foi moi intensa e amorosa. Non debemos usar os textos das poetas para ler a súa biografía (non o fagades nunca que é moi feo e leva a enganos, e rompe a regra básica de que a literatura é ficción) pero tras a morte de Teresa en 1862, a poeta publica o libro *A mi madre*, onde podes atopar fermosos poemas que falan do amor entre nai e filla.

Por outra banda, Rosalía viviu en varios lugares situados pola contorna de Santiago, e pudo criarse nun ambiente onde se falaba galego na maior parte das ocasións. A situación da lingua naquel momento era moi distinta á de hoxe en día: o galego era daquela a lingua máis falada de Galiza, porque era a que empregaba a maior parte da poboación. Pero non se escribía en galego nin se estudaba. Non era lingua oficial e tiña cero prestixio, pois estaba asociada ás clases populares, mentres que o castelán comezaba a consolidarse como lingua das clases altas,

especialmente da burguesía urbana. O castelán era tamén a lingua da cultura, dos libros e dos estudos. Aínda así, nos seus escritos Rosalía sempre relaciona o galego coas palabras que escoitou na infancia e sénteo como a súa lingua propia. Rosalía vive nun momento de cambio lingüístico no que unhas veces se fala galego e outras castelán, segundo con quen e en que contexto. Unha situación na que o castelán comeza a valorarse con máis prestixio que o galego, que se reserva para usos informais e familiares e se ve como unha

lingua de xente pobre e nada ilustrada. Esta situación seguro que che resulta familiar, non si? Chámase diglosia. Pero tranqui, da diglosia tamén se sae.

O contacto coas clases humildes, en especial labregas e labregos, seguramente lle deu a Rosalía a posibilidade de coñecer de primeira man non só unha lingua viva e unha rica tradición de cantigas e contos populares, senón que tamén a fixo sabedora das moitas miserias e abusos de poder que no noso país vivía a maioria da poboación. Esa capacidade para empatizar non abandonaría nunca a poeta, que sempre foi unha muller moi comprometida.

Rosalía escribe para transmitir unha imaxe de Galicia que fuxa dos tópicos negativos que circulan na época. Para iso, por veces fai unha defensa aberta da situación de desamparo na que se atopan as súas xentes e outras debuxa estampas relacionadas coa tradición.

Para facelo decide empregar o galego e, en moitos poemas, fazer protagonistas as mulleres, como podes ver nos versos:

Canta, meniña,
na veira da fonte;
canta, dareiche
boliños do pote
(...)
Canta, si queres,
na lengua que eu falo.
Dareiche un mantelo.
Dareiche un refaixo.

Así era a alameda de Pontevedra a finais de século, un lugar onde ir a pasear para ver xente e que a xente te vise. Á falta de redes sociais, a xente ben deixábase caer polos parques e paseos.

Durante o s. XIX a sociedade está cambiando e con ela a situación da lingua. Tamén cambian as ciudades. Santiago de Compostela comeza a converterse nunha cidade con máis espazos urbanos, onde a burguesía precisa lugares de ocio, como o paseo da Alameda, que comeza a construirse nos anos 30 deste século. Quen lle ía dicir á pequena Rosalía que acabaría tendo un monumento alí mesmo!

Escoita aquí:
*Miña santinha,
miña santasa*

Úxia

(*Rosalía pequenina*)

Concello
de Pontevedra

Coma ti! (Que tamén es intelixente).

Pero falemos de Rosalía: acompañando a súa nai, pasou a infancia en diferentes casas da familia materna. Supoñemos que gardou moitos recordos de tanta mudanza, pois deixa nos seus poemas referencias a algúns deses lugares que coñeceu.

Por exemplo, seus avós maternos tiñan un pazo en Iria Flavia, no lugar de Arretén, ao que chamaban Casa Grande. Hoxe son unhas bodegas e xa ninguén fai versos alí, pero fan viño e vermu.

**Casa Grande lle chamaban
noutro tempo venturoso,
cando os pobres a improrabán
e fartiños se quentaban
ó seu lume cariñoso.**

Bodega Pazo de Arretén
FOTOGRAFÍA DE VICENTE DOMÍNGUEZ

Rosalía non só dá o gran paso de levar o galego á literatura, algo novidoso naquel momento se non temos en conta as cantigas en galego-portugués medievais (das que aínda non se sabe que existen), senón que ademais converte aldeas e vilas galegas, paisaxes e xentes populares en protagonistas. Moitas destas cousas debeu coñecelas xa durante a súa infancia. Este xesto ten a súa importancia, porque non adoitaban aparecer en poemas escritos nin en contos publicados. E xa dixemos que en galego non se escribía. Facendo isto, Rosalía está dotando de dignidade a temas e espazos que pertencían á oralidade e xentes que eran invisibles. Con Rosalía, por primeira vez o galego e quen o fala chegan á esfera da literatura "seria". Podía ter empezado a escribir sobre o amor e as andoriñas, así, en etéreo... pero a nosa amiga Rosalía preferiu meterse nesta lea de poñer en valor a súa lingua, a súa cultura e o seu pobo. Hai persoas ás que lles dis "mira, isto non se pode facer porque nunca se fixo así" e o primeiro que se lles ocorre é... Ah!, vaial!, talvez ti tamén sexas desas.

Moitos destes espazos están na contorna de Compostela, por onde pasou a infancia. Destes poemas, talvez o máis coñecido sexa "Campanas de Bastavales".

**Campanas de Bastavales
cando vos oio tocar,
mórrome de soidades.**

**Cando vos oio tocar
campaniñas, campaniñas,
sen querer torno a chorar.**

**Cando de lonxe vos oio,
penso que por min chamades
e das entrañas me doio.**

Hai quien relaciona estes versos co lugar de Ortoño, en Ames, onde estaba a casa da familia paterna de Rosalía. Dende ali, podían oírse ao lonxe as campás da igrexa de San Xulián de Bastavales. Seguramente tamén atoparedes artigos ou libros nos que se di que nos primeiros anos de vida Rosalía foi criada por dúas tías paternas nese lugar, pero disto non hai moitos datos.

© Ilustración de Belén Díz

Escoita aquí:
*Campanas
de Bastavales*
Evo6h

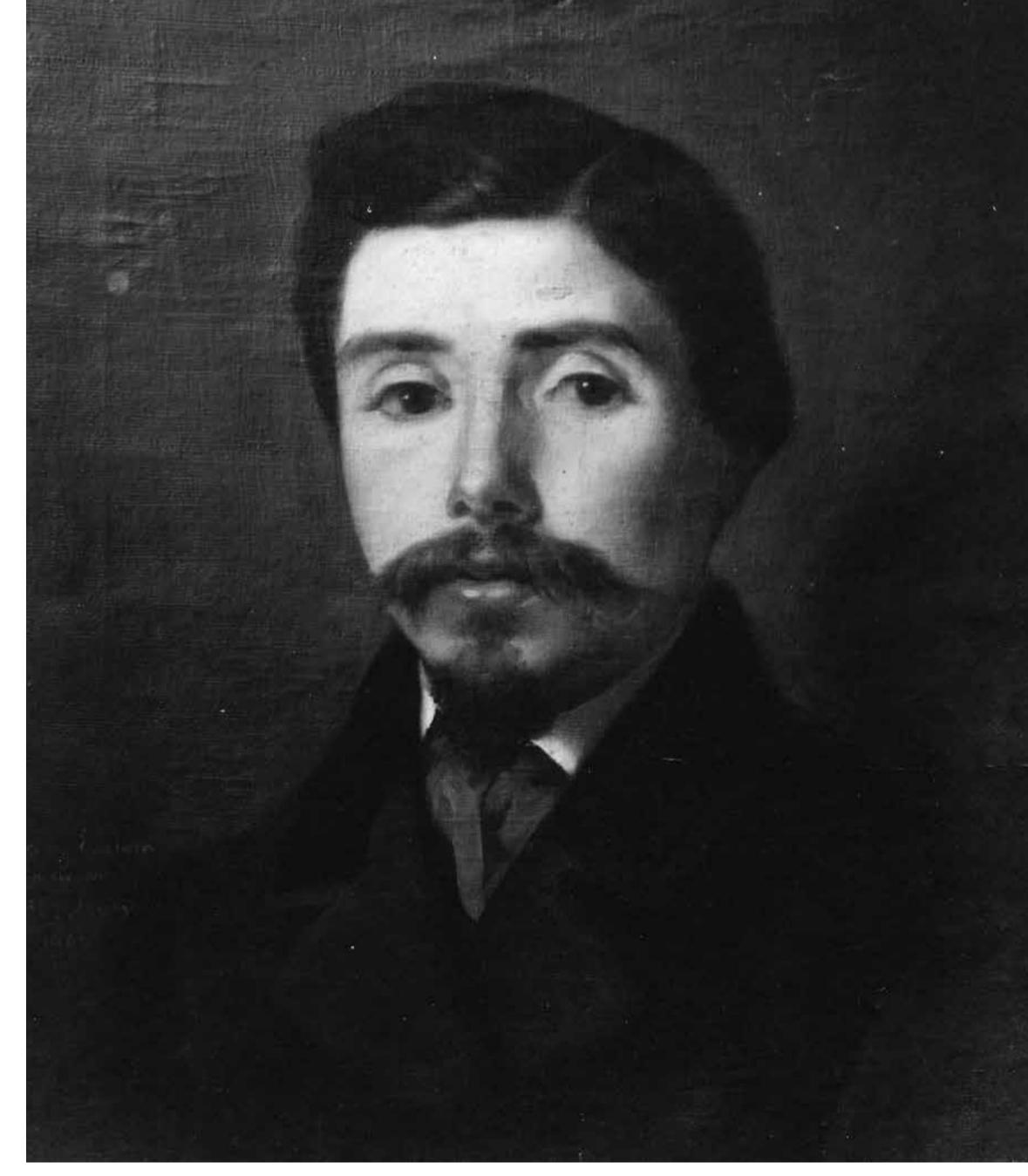
Concello
de Pontevedra

ROSALÍA MOZA

Aínda que hoxe hai varios centros de ensino que se chaman Rosalía de Castro, a nosa poeta non tivo as mesmas oportunidades ca ti para estudar o que lle dese a gana. Lamentablemente, daquela a educación das mulleres consistía en que aprendesen a ler e escribir e "labores e habilidades propias do seu sexo" (así, tal cal). Aprendían algo de música para entreter nas festas familiares, un pouco de canto e, con sorte, pintura e debuxo e algunha lingua estranxeira. Iso, se eras dunha boa familia, porque a maior parte das mulleres non recibían educación ningunha.

Dentro destas posibilidades, a nai de Rosalía preocúpase de que teña unha boa formación baseada nas artes e nas letras. Aprende a tocar varios instrumentos (a guitarra, a frauta e o harmonio) e hai testemuñas escritas que aseguran que cantaba moi ben acompañándose da guitarra. Tamén recibe leccións de debuxo e francés. Por suposto, o galego non entra no plan de estudos porque ninguén vía a necesidade de tal cousa. Quen había querer aprender unha lingua que só se falaba entre as clases menos favorecidas? Pero iso tamén comenzará a cambiar, pois estamos no século no que van aparecer as primeiras gramáticas de galego.

Con todo, Rosalía é unha moza que destaca pola súa capacidade para facer versos e declamar, e tamén pola súa afección ao teatro. De adolescente, comeza a frecuentar o Liceo de la Juventud, unha organización cultural que desenvolve toda clase de actividades artísticas e culturais e na que se dan clases. Rosalía participa activamente no Liceo. E ademais, alí fará amizades que lle han durar toda a vida.

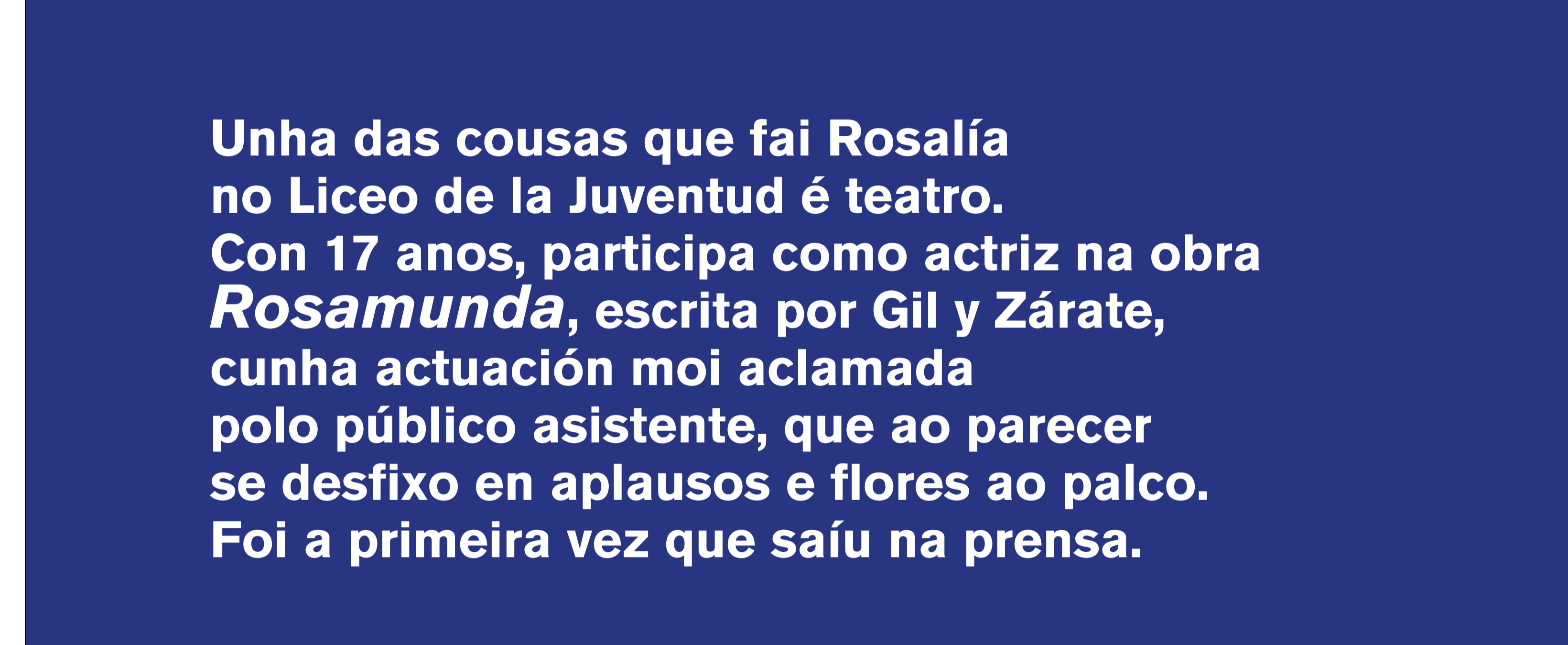
Retrato ao óleo de Manuel Murguía
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Unha das amizades é este mocío que xa apuntaba bigotes. Non é outro que Manuel Murguía, que tamén paraba polo Liceo e con quen volve coincidir tempo despois en Madrid.

Retrato de Rosalía de Castro de moza
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Unha das cousas que fai Rosalía no Liceo de la Juventud é teatro. Con 17 anos, participa como actriz na obra *Rosamunda*, escrita por Gil y Zárate, cunha actuación moi aclamada polo público asistente, que ao parecer se desfixo en aplausos e flores ao palco. Foi a primeira vez que saíu na prensa.

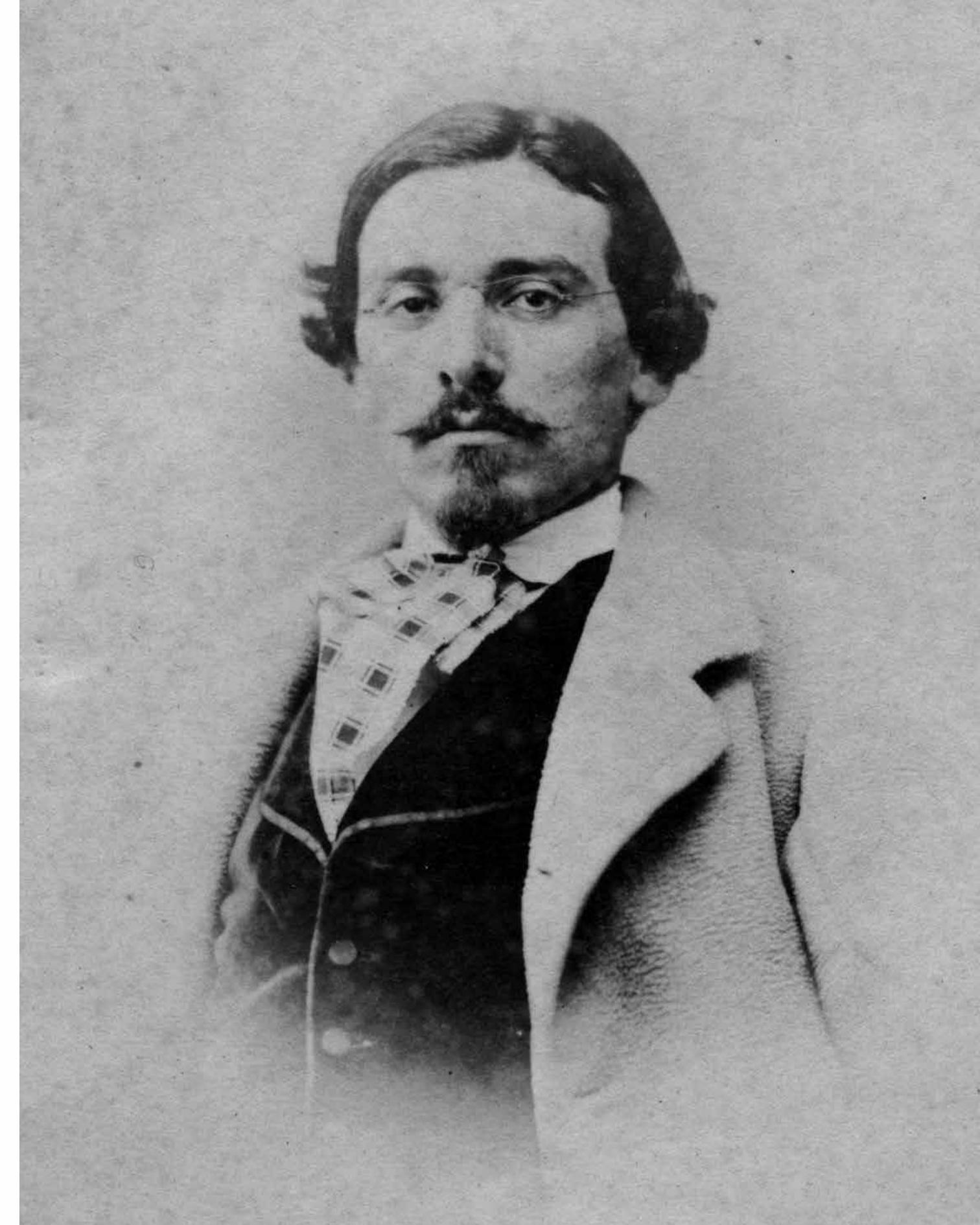

Escoita aquí:
Na lingua que eu falo
Najla Shami e Uxía

AMIZADES DE ROSALÍA

Ademais de Murguía, polo Liceo paraban Eduardo Pondal e Aurelio Aguirre, que daquela eran tamén novos (non sempre foron eses señores serios da Wikipedia) e cos que Rosalía acabaría compartindo ideas sociais, políticas e literarias. Por suposto, había outras mulleres, coas que Rosalía fixo boa amizade, como María Hermida y Castro ou Peregrina Compañel. E unha das súas amigas más queridas, Eduarda Pondal, que era irmá de...? Acertaches: Eduardo Pondal. Si, ao pai e á nai do poeta home máis senlleiro de Galicia non lles deu a cabeza para máis: Eduardo e Eduarda.

Retrato de Eduardo Pondal con 24 años
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Fragmento do poema “Nosa Señora da Barca”

Eduarda e Rosalía foron xuntas á Festa da Barca de Muxía no ano 1853, o 8 de setembro, porque os Pondal tiñan alí familia. Rosalía tiña 16 anos e Eduarda era algo maior. Durante aquela festa, as dúas coleron tifo, unha epidemia da época, que acabaría coa vida de Eduarda e obligaría a Rosalía a botar un tempo en Muxía recuperándose. A poeta salvouse. Tempo despois, en *Cantares gallegos*, escribiría sobre aquela romaría. Tamén parece que desta estadía leva con ela a inspiración para a novela *La hija del mar*. No prólogo da mesma, di que foi concibida en “un momento de tristeza”.

*Nosa Señora da Barca
ten o tellado de pedra:
ben o pudera ter de ouro
miña Virxe si quixera.*

*Canta xente... canta xente
por campiñas e por veigas!
Canta polo mar abaixo
vén camiño da ribeira!
Que lanchas tan ben portadas
con aparellos de festa!
Que botes tan feituquiños,
con tan feituquiñas velas!
Todos cargadiños veñen
de xentiña forasteira
(...)*

Ese mesmo ano 1853 foi tamén coñecido como “o ano da fame”, un episodio que debeu marcar a Rosalía na súa adolescencia. Por mor do mal tempo, estragáronse a maior parte das colleitas de Galicia, o cal fixo subir o prezo do pouco cereal que se comercializaba. Aínda que o Goberno intentou intervir fixando un prezo, a crise afectou gravemente a unha poboación maiormente campesiña e cuxa situación xa era de antes precaria. A fame comezou a estenderse polo país e as vilas enchéreronse de persoas desesperadas á procura de alimento. Moitas morrían de fame ou enfermidade pola rúa. A revolta social non tardaría en chegar a cidades como Pontevedra, A Coruña ou Santiago de Compostela, onde foi especialmente violenta. A visión daquela penuria e das protestas deberon influír en Rosalía, cuxa escrita sempre ten un ollo no sufrimento das xentes humildes e nas aldraxes que padecen. A súa poesía está chea de chamamentos á revolta social e unha preocupación por dignificar a vida das galegas.

Santuario da Virxe da Barca. Muxía
FOTOGRAFÍA DE JUAN MANUEL LADO CASTRO

Escoita aquí:
Camiño branco
Sheila Patricia e Raúl Kiokio

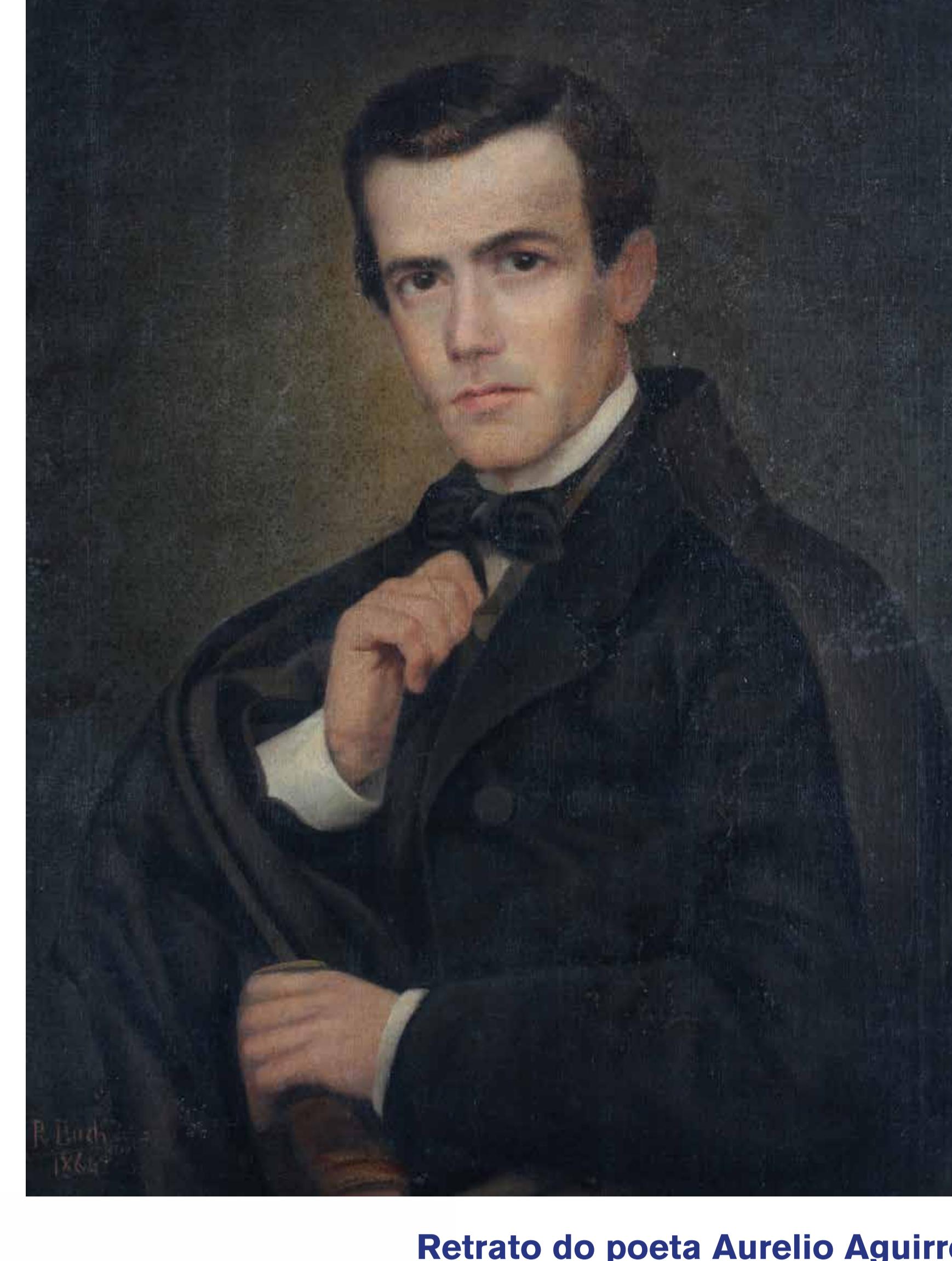

OS SEGREOS DA NEGRA SOMBRA

Das amizades do Liceo imos deternos en Aurelio Aguirre, porque ten algo que ver no poema máis coñecido de Rosalía. Era un escritor e activista social de gran sona que o tiña todo para triunfar: grande orador, presenza fascinante, aspecto descoidado de poeta romántico (que na época era o más cool) e gran capacidade para improvisar versos. Foi unha das estrelas do Banquete de Conxo. Podedes ver un retrato del no Museo Provincial de Pontevedra.

E para máis morreu novo, que era o que se agardaba dos poetas románticos. Con 25 anos, afogou na praia coruñesa de Santo Amaro, no verán de 1858. Para completar a súa lenda, correu o ruxerruxe de que fora un suicidio. Pero o importante da relación entre Rosalía e Aurelio Aguirre é o que ten que ver coa escrita.

ATENCIÓN, TITULARES DE PONTEVEDRA TODAY:

Retrato do poeta Aurelio Aguirre.
Ramón Buch y Buet
ARQUIVO MUSEO DE PONTEVEDRA

PONTEVEDRA TODAY
SEMANARIO CHURRUSQUERO
Número 12.760
2,50 Ptas.

**A NEGRA SOMBRA DE ROSALÍA É
CULPA DE AURELIO AGUIRRE**

**FALECE EN MADRID GUSTAVO
ADOLFO BÉCQUER**

O 22 de decembro do ano 1870 morria na súa casa de Madrid o escritor romántico Gustavo Adolfo Bécquer á idade de 34 anos. Ao regreso do seu enterramento, as amizades xuntáronse na casa do pintor José Casado del Alisal para organizar unha recolleita de diñeiro con obxecto de publicar a obra do poeta. Con eses caros pretendese axudar á viúva, Casta, e aos fillos, que recibiron numerosas mostras de afecto e sentidos pésame polo pasamento. A poeta Rosalía de Castro, consolada por este medio, lamenta profundamente a gran perda dun compañeiro de letras que lle debía ainda certos encargos.

Por desgraza, a crencia de que Rosalía era unha muler triste e pesimista está moi estendida e non responde á realidade. Non sabemos moito sobre o seu carácter pero dicir que era unha persoa cunha nube gris omnipresente sobre a cabeza é demasiado dicir. Pero esta fama de poeta sombría ten algo que ver con algúns dos seus versos. Moitos transmiten tristura e pesar, en especial un dos seus más coñecidos: "Negra sombra".

Muito se ten especulado sobre que é a negra sombra que tanto agonía a poeta e hai ideas para todos os gustos: a súa enfermidade, un desengano amoroso, as penurias económicas, todo isto xunto...

O único que podemos afirmar con certeza é que a culpa da negra sombra de Rosalía (pelo menos do poema) tena Aurelio Aguirre. Por que? Se apenas se coñecen elas. Pois porque para escribir eses versos, Rosalía inscribiuse nun texto de Aguirre titulado "El murmullo de las olas".

TÍÑA ROSALÍA DE CASTRO UN IRMÁN?

A prensa rosa galega refrega as mans ante este ruxerruxe. Nas memorias do escritor Luis Tobío Campos (1861-1943), cando fala de súa avoa, María Josefa Martínez Viojo, di que un irmán desta súa avoa se chamaba José e que era pai natural da popular escritora Rosalía de Castro. E engade: "Esta tal Rosalía tuvo un hermano que murió en la infancia y está actualmente casada con el historiador Murguía".

CURSO A DISTANCIA DE POESÍA ROMÁNTICA: ESCRIBA COMA UNHA AUTÉNTICA ROSALÍA SEN SUFRIR

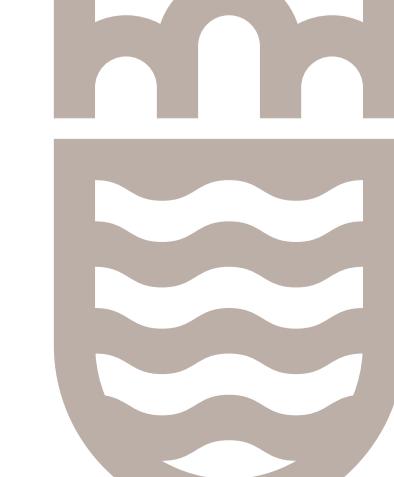
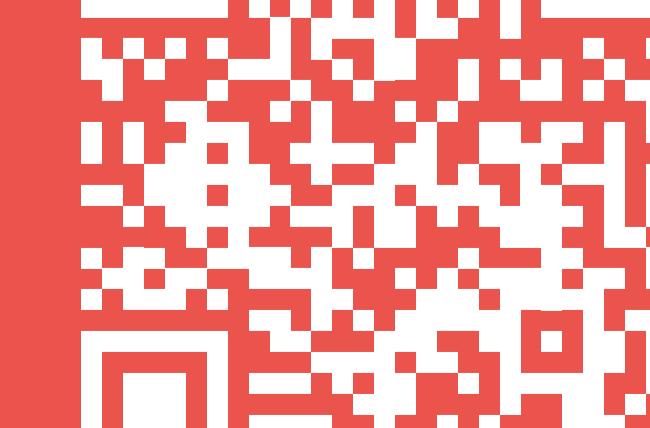
Cando penso que te fuches,
negra sombra que me asombras,
ó pé dos meus cabezales,
tornas facéndome mofa.

PUBLICIDADE

"Negra sombra" é un dos poemas máis coñecidos de Rosalía. Gran parte dessa fama deuella o compositor license Xoán Montes (1840-1899), que fixo del un *hit* que a día de hoxe se pode escutar ata nas horas en punto dalgún reloxo de igrexa. Moitas outras persoas musicaron este texto (mesmo algunas que non adoitan cantar en galego). Luz Casal fixo unha versión que aparece na película *Mar adentro*. Pero outros moitos poemas de Rosalía deron pé a numerosas cancións, dende grupos de folk, pop, cantautoras, rapeiras... Xa viches os códigos QR desta expo? Non tiveches curiosidade por ver onde levaban? Se os escaneas podes escutar cancións baseadas en poemas da nosa amiga de Padrón.

Partitura de NEGRA SOMBRA. Xoán Montes
ARQUIVO MUSEO PROVINCIAL DE LUGO

Escoita aquí:
Negra sombra
Luz Casal
e Carlos Núñez

Concello
de Pontevedra

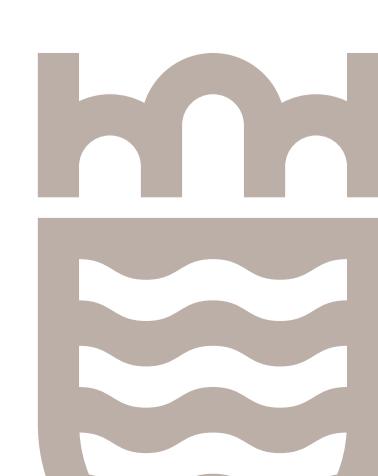
ROSALÍA MARCHA A MADRID

Despois dun tempo en Compostela, con 19 anos, Rosalía marcha a vivir unha tempada a Madrid, á casa dunha curmá. Desta volta viviu dous anos na rúa da Ballesta e se ides ata alí podedes ver unha placa que o recorda.

© Ilustración de Belén Díz

Retrato de Rosalía de Castro
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

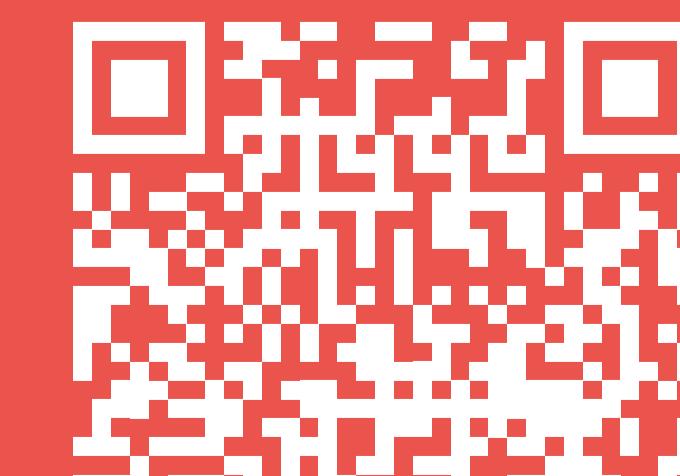

Concello de Pontevedra

Rosalía foi para Madrid o mesmo ano no que se celebrou o Banquete Democrático de Conxo, unha xuntanza na que estudantes e traballadores sentaron como iguais a xantar á sombra dunha carballeira que había en Conxo. Aguirre e Pondal foron dos participantes más destacados porque deron dous discursos bastante incendiarios en contra da Igrexa e outros asuntos sociais. Non parece probable que Rosalía participase neste evento porque estamos no século XIX e as mulleres non fan vida pública en actos políticos, e menos na conservadora e relixiosa Compostela. Ah!, todo o que se dixo alí foi en castelán, claro. Incluso nos actos más comprometidos socialmente, a lingua dos discursos seguía sendo o castelán.

Cando Rosalía chegou a Madrid, a política de España era un escenario moi convulso. Á raíña Isabel II estáballe quedando un reinado de infarto. A conflitividade social era máxima: motins, folgas e revoltas estaban á orde do día. No medio dun destes motins Rosalía de Castro houbo de perder a vida con menos de 20 anos: a curiosidade levouna a saír ao balcón da casa da súa curmá e un disparo pasoule ben cerca.

Escoita aquí:
*Adiós ríos,
adiós fontes*
Escuchando Elefantes
e Amancio Prada

ROSALÍA EMPEZA A ESCRIBIR

© ilustración de Belén Díz

A viaxe a Madrid tróuxolle a Rosalía cousas boas. Alí publica o seu primeiro libro de poemas, titulado *La flor*, que aparece no xornal *La Iberia* en 1857 e que ten moi boas críticas, unha delas de Manuel Murguía.

La flor está escrito en castelán porque era a lingua que se empregaba nos actos públicos e nos libros. Tamén era a lingua da xente da cultura.

O galego era o máis falado en Galicia, pero asociábase negativamente á xente popular e sen formación. Por sorte, Rosalía non tardou en decatarse de que para falar de Galicia e das súas xentes era ben facelo en galego. Desta maneira, e influída polas ideas coas que se foi formando no seu círculo de amizades do Liceo, decide escribir na nosa lingua para reivindicar que este non era un lugar atrasado como se vía dende fóra, senón un país rico en cultura propia. Un país que, ademais, debía loitar contra as aldraxes einxustizas ás que estaba sometido.

**Escribir en galego
foi un acto
revolucionario
e de gran valentía.**

Para máis, cando Rosalía empeza a escribir en galego non ten tradición na que fixarse. Por aquela altura aínda non se sabe que na Idade Media a lingua culta (na que se escriben poemas en toda a Península, na que escribe o rei Afonso X) é o galego-portugués, porque os códices con estes poemas aínda comezaban a coñecerse.

En Madrid, Rosalía casa con Manuel Murguía en outubro de 1858. Meses despois, xa en 1859, nace a súa filla Alejandra, que será a primeira de sete. Son anos de moitas mudanzas e bastantes estreitezas económicas, se ben hai que dicir que a actividade de escritora de Rosalía serviuelle por veces para chegar a fin de mes.

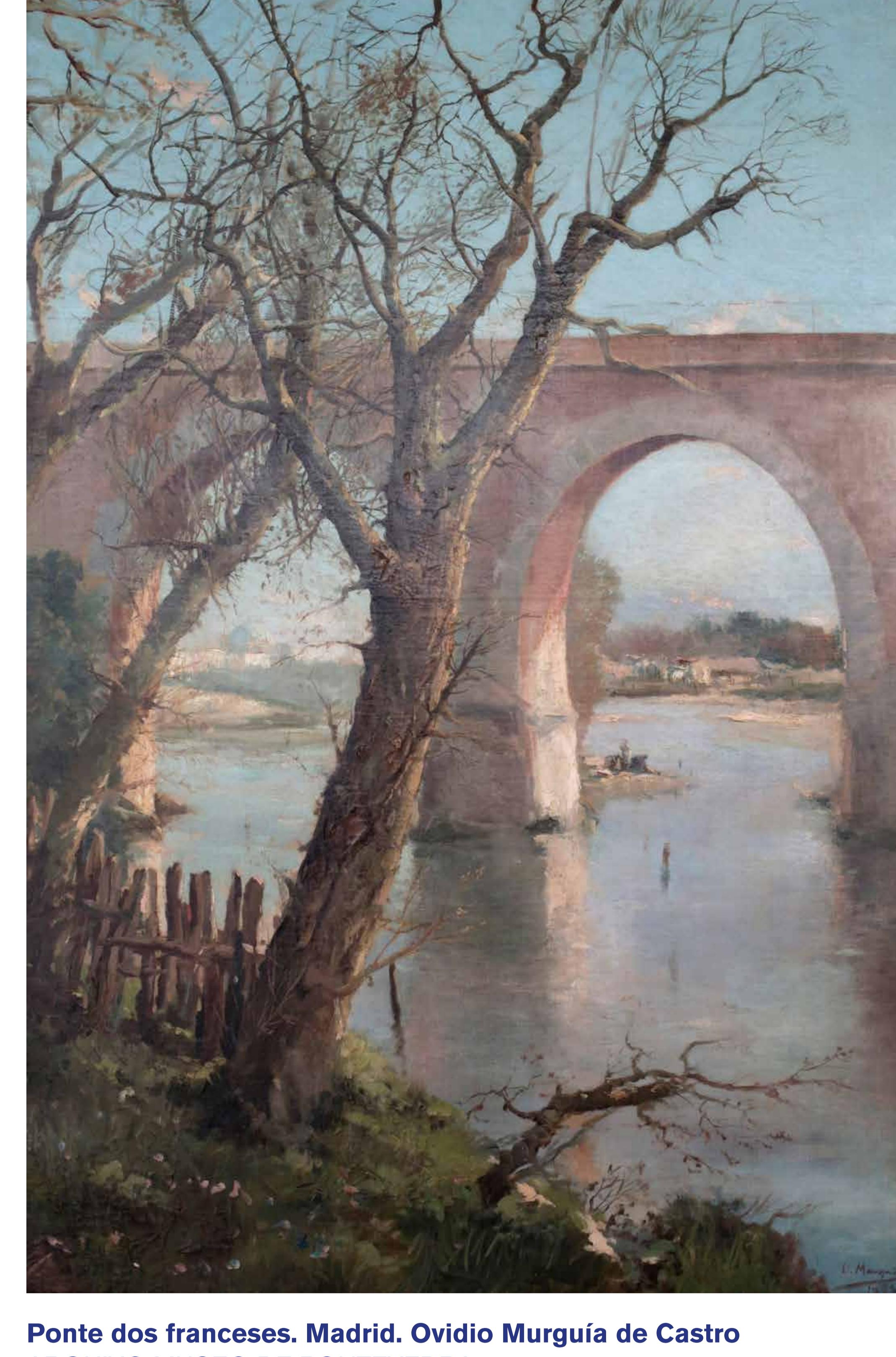
Rosalía era unha escritora profesional que, se ben non se fixo de ouro, cobraba moitas veces polo que escribía. Unha anécdota interesante sobre isto di que colaborou cando menos nunha ocasión en *La Ilustración de Madrid*, que dirixía Gustavo Adolfo Bécquer. Como chegaba o Nadal e aínda non cobrara a colaboración, e dado que vivían na mesma rúa, Rosalía mandou á súa filla Alejandra, duns 11 anos, á casa do poeta a cobrar a débeda. Alejandra atopouno cheo de frío e envolto en mantas e este desculpouse dicindo que aínda non recibira os cartos, que xa llos daría. Aos poucos días, Alejandra volveu intentalo, pero chegou á casa coas mans baleiras e a noticia de que o poeta acababa de morrer.

Retrato de Rosalía de Castro
ARQUIVO FUNDACIÓN ROSALÍA DE CASTRO

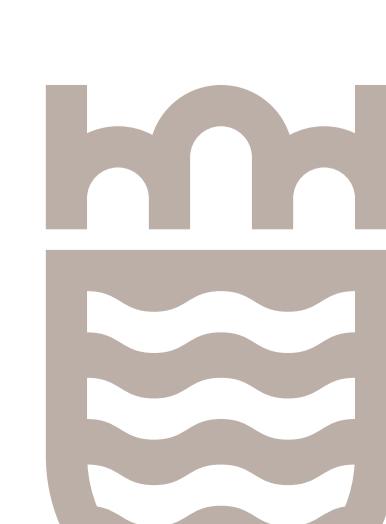
Retrato de Alejandra Murguía
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Ponte dos franceses. Madrid. Ovidio Murguía de Castro
ARQUIVO MUSEO DE PONTEVEDRA

A relación que tiñan Alejandra e Rosalía era moi estreita, tanto que Murguía chegou a dicir que estaban apegadas como a camisa ao corpo. Alejandra semellaba destinada a dedicarse ao debuxo. Foi por exemplo a que deseñou a cabeceira de *La Ilustración Gallega y Asturiana*. Pero acabou renunciando a unha praza de restauradora no Museo do Prado para axudar no cuidado da familia. Finalmente foi unha das mestras do seu irmán pequeno Ovidio, que (el si) puido dedicarse á pintura.

Escoita aquí:
Bos amores
Uxia e Narf

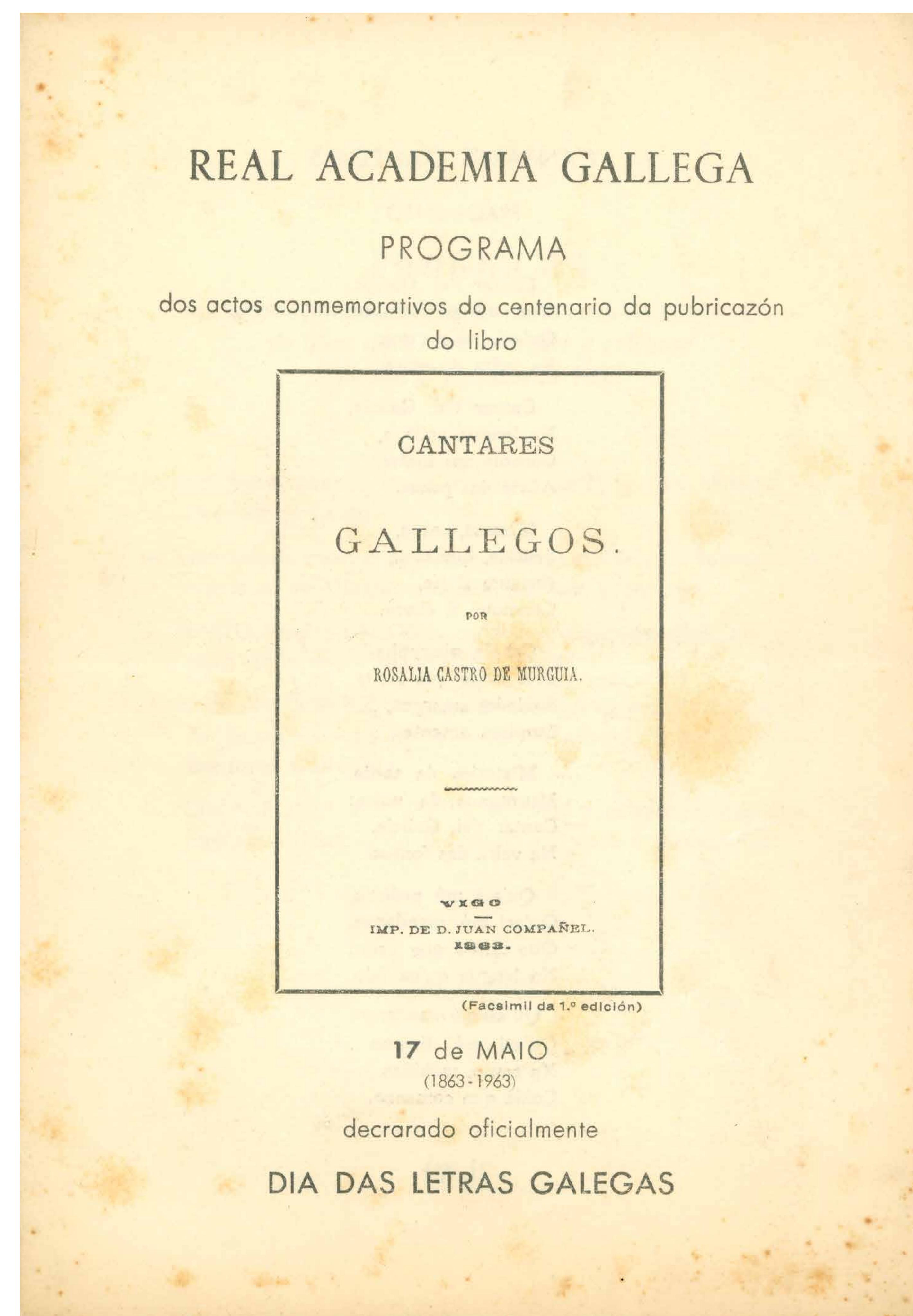

Concello
de Pontevedra

ROSALÍA DÁ O SALTO A ESCRIBIR EN GALEGO

No ano 1861 Rosalía escribe o seu primeiro poema en galego, que acabará en *Cantares gallegos*, editado dous anos despois. Seguro que o coñeces, porque alcanzou a fama como "Adiós ríos, adiós fontes", aínda que estes versos iniciais non aparecen ata a súa edición no libro. Pero imos aclarar unha cousa: eses versos iniciais, que son os que sabe de memoria a maioría da poboación galega como se fose algo que nos vén no ADN, non son de Rosalía, son un cantar popular. O que fai a poeta é coller unha cantiga e desenvolvela. Este recurso é algo que Rosalía fai con moito acerto, por iso é unha grande escritora.

En 1864 Rosalía foi convidada a escribir un cadro de costumes para un almanaque que facía a imprenta Soto Freire de Lugo. Chamábase *Almanaque de Galicia para uso de la Juventud Elegante y de Buen Tono, dedicado a todas las bellas hijas del país* (uns segundos de silencio para que reflexionemos sobre o título). Pero o cadro de Rosalía, titulado "El Codio", nunca chega a sair. Os seminaristas atacan con pedras e paus a imprenta para impedir que se edite. O texto non se coñece, pero quedade con que a palabra codio era sinónimo de famento e empregábase para chamarles aos seminaristas. Como podedes ver noutrios poemas, Rosalía podía ser bastante crítica coa Igrexa. O impresor Soto Freire editou a varias mulleres escritoras, como Emilia Pardo Bazán, Emilia Calé, Clara Corral, Narcisa Pérez Reoyo ou Constanza Verea.

Facsimile CANTARES GALLEGOS
ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Retrato de Cecilia Böhl de Faber (Fernán Caballero)
ARQUIVO MUSEO DEL ROMANTICISMO DE MADRID

Cantares gallegos publicouse o 17 de maio de 1863. A súa importancia reside en que é o primeiro libro escrito integralmente en galego e grazas a el a nosa lingua volvے empregarse na literatura. Por iso se di que con esta obra comeza

o Rexurdimento literario, e que abre as portas a moitas autoras e autores. A súa acollida foi moi boa xa na época. Recibiu críticas moi positivas, tradúcironse poemas ao portugués, catalán... Foi todo un éxito.

A poeta mesmo foi convidada a participar nos Xogos Florais de Barcelona. Pero tamén é un libro importante porque sitúa unha muller no panorama das letras. Unha muller escritora. Para que nos fagamos unha idea,

o poemario está dedicado a outra escritora: Cecilia Böhl de Faber, que escribía baixo o pseudónimo de Fernán Caballero porque non quería expoñerse a asinar co seu nome de muller e recibir todo tipo de mofas.

Nalgúns poemas de *Cantares gallegos* a autora describe estampas populares con respecto e admiración, noutrous fala do amor, adopta unha voz intimista ou fai crítica social. Nestes últimos, hai unha denuncia firme do abandono e maltrato ao que está sometida Galicia, que obriga as súas xentes a emigrar e vivir situacions de explotación e inxustiza. Un dos más coñecidos é "Castellanos de Castilla". Como vedes, fala de algo que non é moi distinto ao que ocorre hoxe en día: moitas persoas vense obrigadas a ter traballos precarios, a vivir situacions de explotación que incluso as levan a abandonar a súa terra na que non atopan oportunidades. Ben pouco cambiou o mundo, non?

© ilustración de Belén Díz

Escoita aquí:
Que pasa
arredor de mi
Ugía Pedreira

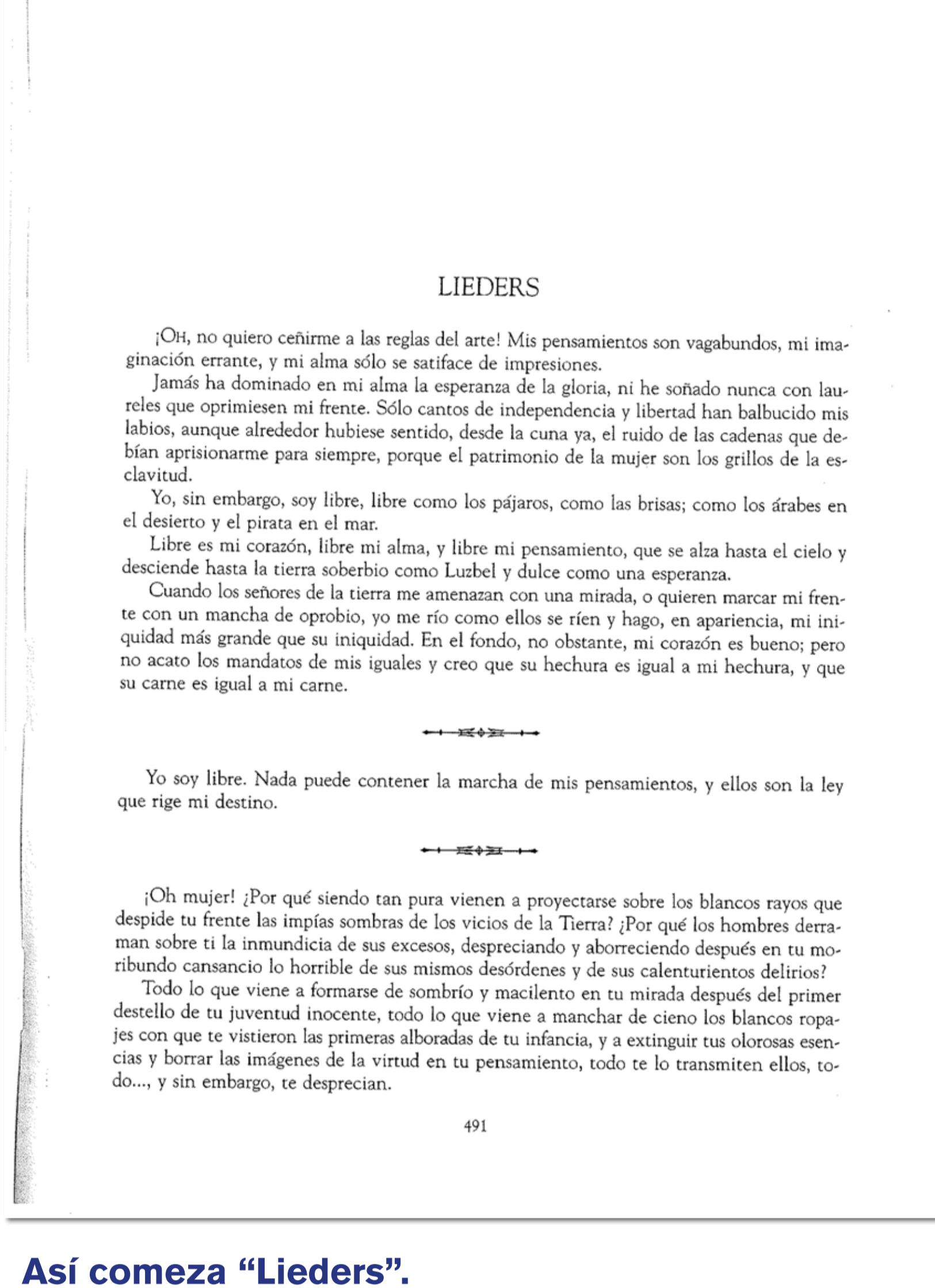
Concello
de Pontevedra

ROSALÍA FEMINISTA

No século XIX comezan a aparecer as primeiras mulleres na vida pública reclamando un espazo que ata o momento lles era negado. Na literatura, terreo dominado polos homes, as mulleres que se expoñen non son tomadas en serio e son tratadas con desprezo. Que Rosalía conseguiuse xa en vida ser recoñecida como unha escritora "seria" é un logro que non debemos deixar de apreciar.

Pero... era Rosalía feminista ou non? Era, pero non o sabía, porque o termo "feminista" non estaba popularizado. Rosalía era unha muller loitadora, con formación ideolóxica, política e intelectual. Como muller sabía o que era vivir nunha sociedade que a oprimía e berraba polos dereitos que quería alcanzar. Se vivise hoxe, seguramente iría ás manifas do 8M. Tiña ideas moi próximas ao que hoxe entendemos como feminismo.

Rosalía reivindica a figura das escritoras nunha sociedade que non permite que as mulleres teñan ideas e pensamentos propios. Ao facelo, fala tamén das desigualdades evidentes entre homes e mulleres do seu tempo. Aínda así, moitas veces cástalle recoñecer a súa propia valía como autora, algo que ainda lles ocorre a moitas mulleres ás que, aínda hoxe, lles custa confiar nas súas capacidades. Isto ten un nome, chámase "síndrome da impostora".

Así comeza "Lieders".

Retrato de Rosalía de Castro

ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

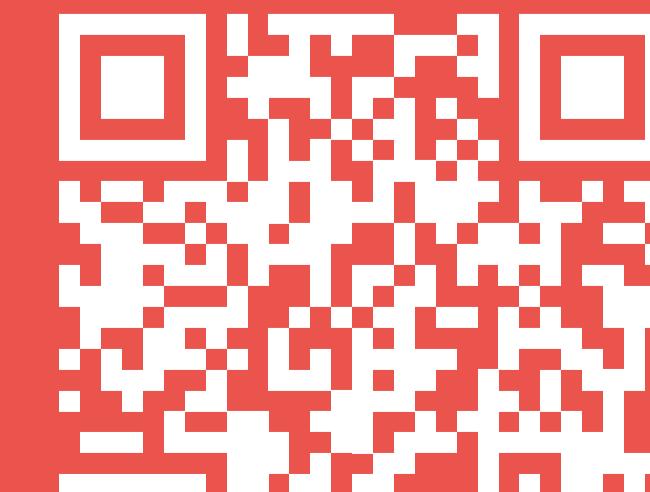
No artigo "Literatas. Carta a Eduarda" fai unha reflexión chea de retranca sobre o que significa ser escritora e as burlas que reciben. Algo semellante ocorre en "Lieders", publicado en 1858, onde fai unha defensa da liberdade como creadora e da liberdade das mulleres fronte a presión social que as escraviza. É un texto que fala da escola

persoal, da rebelión contra o poder e da independencia. "Lieders" considérase o primeiro artigo de contido feminista publicado en Galicia e probablemente en España. Nel di "yo soy libre, nada puede contener la marcha de mis pensamientos y ellos son la ley que rige mi destino".

Como estaba a movida do feminismo por aquela altura? A ver, empecemos por dicir que as mulleres apenas eran escoitadas en público e nada do que opinaban se tomaba en serio. Así que as primeiras defensas das mulleres foron feitas por homes, e foron ben poucas. Ata que no s. XIX nacen Juana de Vega, Rosalía, Pardo Bazán e Concepción Arenal. Todas denuncian a falta de liberdade e unha moral social hipócrita. Eran mulleres activas na vida social e loitaron por tomar as súas propias decisións. Defenderon que homes e mulleres merecían os mesmos dereitos. Rosalía é a única que, nos seus poemas, trata estes temas en galego.

Escoita aquí:
A xustiza pola man
Flow do Toxo

Concello
de Pontevedra

FOLLAS NOVAS

Facsimile FOLLAS NOVAS

ARQUIVO PRIVADO

Xa consolidada como poeta, tras a publicación de *Cantares gallegos*, Rosalía segue escribindo tanto en galego como en castelán. Volve ao galego para editar *Follas novas*, en 1880.

En *Follas novas*, Rosalía volve romper as fronteiras do que se agarda que escriba unha muller. No libro atopamos poemas que fan denuncia social (e de novo o compromiso cunha Galicia esquecida), reflexións sobre o feito da escrita e poemas existenciais que se preguntan polo sentido da vida. E faino cunha dureza e fondura intelectual que se afasta daquelas características que a sociedade da época atribuía ás mulleres. Tamén é un libro onde podemos atopar a diversas mulleres como protagonistas: as que quedan soas, as que aman, as que sufren, as que son burladas, as que desexan a morte, as que emigran... E tamén moitas sombras e sufrimento.

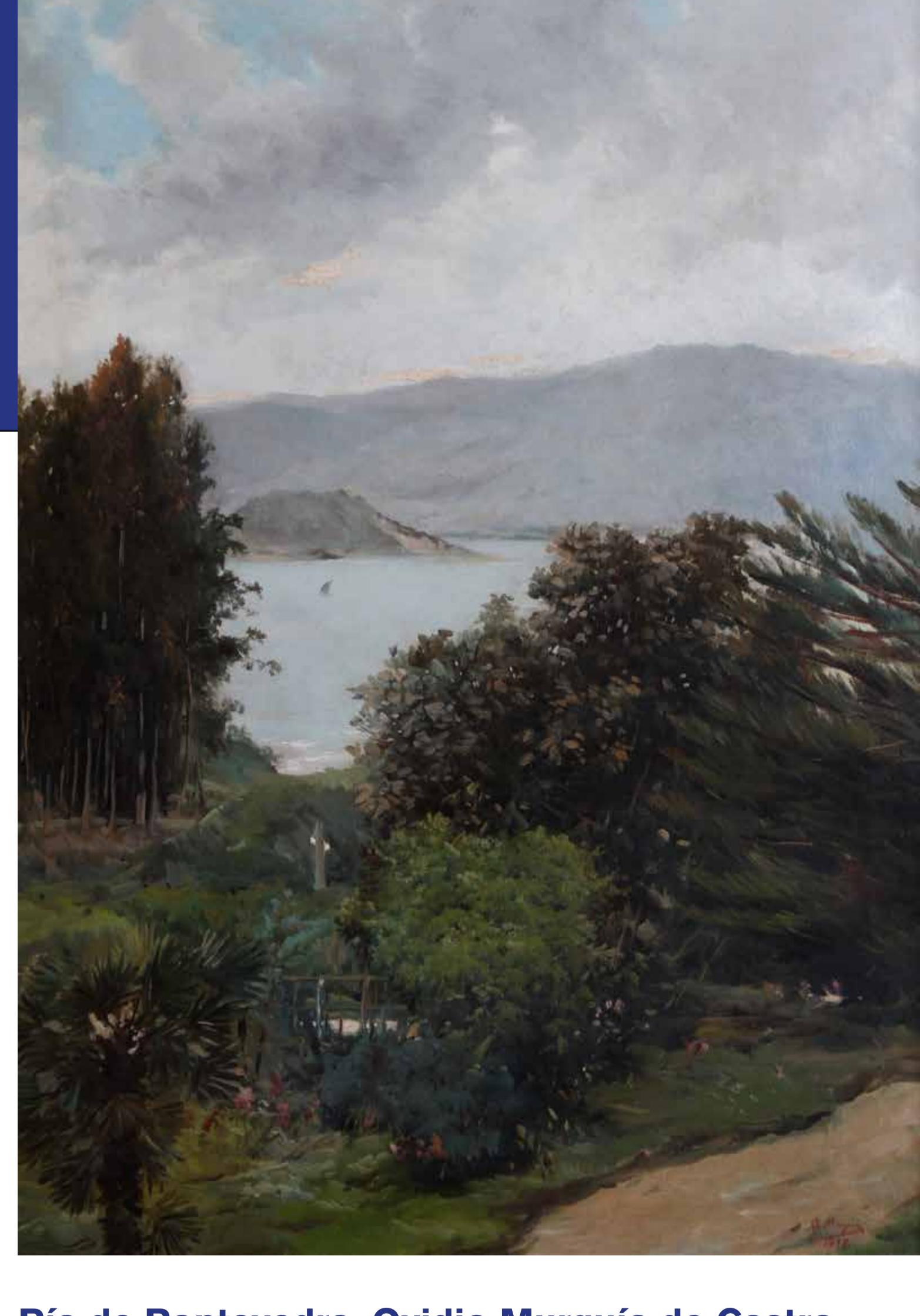
© Ilustración de Belén Díaz

Tamén se di que é o libro máis intimista da escritora, porque en moitos poemas o eu lírico semella fundirse coa propia Rosalía. É tentador ver a propia autora, especialmente nos poemas nos que fala sobre a escrita:

Ben sei que non hai nada novo en baixo do ceo,
que antes outros pensaron
as cousas que ora eu penso.

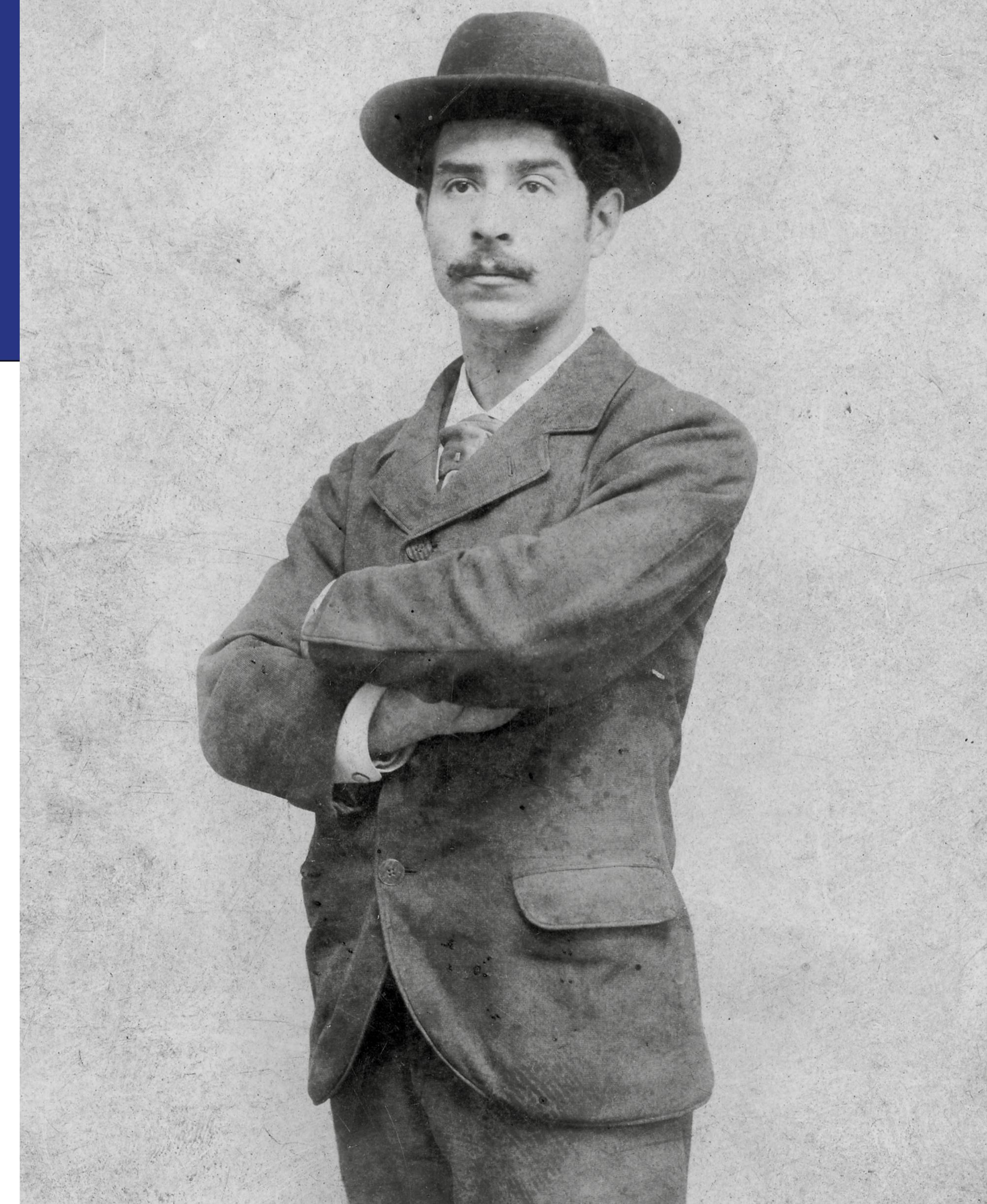
E ben, ¿para que escribo?
E ben, porque así somos,
relox que repetimos
eternamente o mesmo.

Durante estes anos nacen varios fillos da parella. Despois de Alejandra viñeron Áurea, Gala e Ovidio (xemelgos), Amara, o pequeno Adriano (que morreu con menos dun ano ao caer accidentalmente) e Valentina (nada morta). Pero a liñaxe de Rosalía non sobreviviu á súa descendencia e non houbo máis poetas na familia. Tan só Ovidio, que comezou a carreira de pintor, se puido dedicar á arte, pero morreu aos 28 anos de tuberculose. Podedes ver cadros del no Museo Provincial de Pontevedra. Gala sería a máis lonxeva e última en morrer, chega a ir a moitos actos de homenaxe á súa nai, descobre placas e concede entrevistas. Morreu en 1964.

Ría de Pontevedra. Ovidio Murguía de Castro

ARQUIVO MUSEO DE PONTEVEDRA

Retrato de Ovidio Murguía de Castro

ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

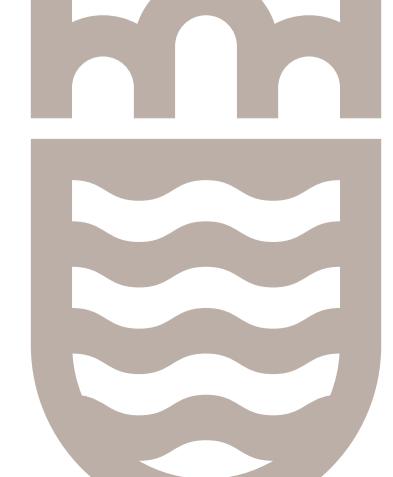
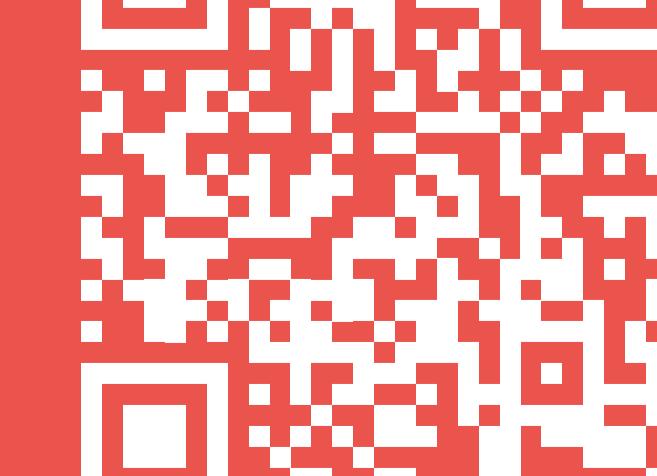

Foto de grupo de Manuel Murguía e Rosalía de Castro
cos seus fillos na Casa da Matanza

ARQUIVO REAL ACADEMIA GALEGA

Escoita aquí:
*Unha vez tiven
un cravo*

AID

Concello
de Pontevedra

13

A ÚLTIMA MUDANZA (OU NON) DE ROSALÍA

Xa dixemos que a vida de Rosalía estivo chea de mudanzas. En 1883, toda a familia traslándose a Padrón, á Casa da Matanza, onde permanecerán ata a morte da poeta, o 15 de xullo de 1885. Hoxe en día é a Casa-Museo de Rosalía de Castro, que foi inaugurada como tal en 1971, e nela podedes facer un percorrido polos acontecementos que marcaron a vida e obra de Rosalía. Tamén podes pasear polo seu xardín, onde hai unha variedade de camelia bautizada co seu nome. Foi creada en 1968 polo viveiro Moreira da Silva, que doou unha árbore á Casa-Museo.

Nesta casa foi onde Rosalía escribiu o seu último libro, *En las orillas del Sar*, editado en 1884. E é onde se di que, antes de morrer e nun momento en que Murguía non estaba, mandou ás fillas quemar os seus manuscritos, petición á que estas obedeceron. A lenda di que cando Murguía volvے e se decatou exclamou: "¡Habéis quemado su gloria y vuestra fortuna!". No da gloria xa vemos que se equivocaba.

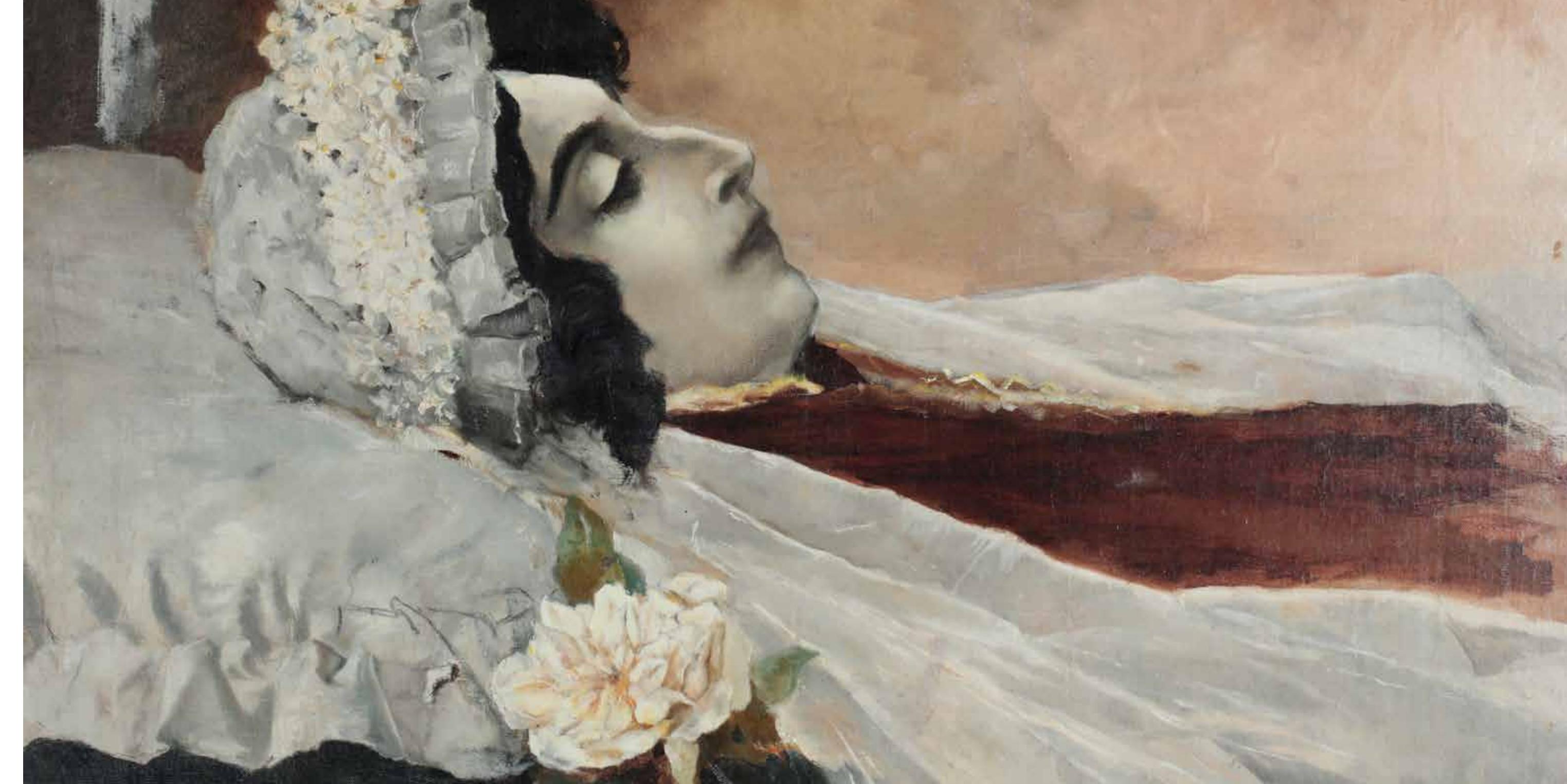

© Ilustración de Belén Díz

Por desexo propio, Rosalía foi primeiramente enterrada no cemiterio de Adina, na igrexa de Iria Flavia, en Padrón. Sobre este lugar, que cualifica de encantador, tiña escrito algúns versos.

O simiterio da Adina
n'hai duda que é encantador,
cos seus olivos escuros
de vella recordazón

Pero as mudanzas de Rosalía non acabarían coa morte. En 1891 foi trasladada ao Panteón de Ilustres de Galicia, obra do escultor Jesús Landeira que se financiou con diñeiro da emigración cubana. En principio era só un monumento, pero Alfredo Brañas fortalece a idea de crear un panteón para personalidades destacadas da cultura galega.

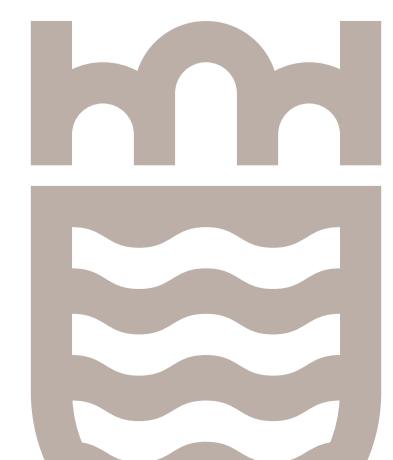

Rosalía de Castro xacente. Ovidio Murguía de Castro
ARQUIVO MUSEO DE PONTEVEDRA

Tras a súa morte, a súa fama non se apagou nunca, e converteuse non só na escritora máis importante de Galicia, senón en todo un símbolo da terra e a cultura que a viran nacer, da loita contra as inxustizas e da defensa da lingua. Ela é ademais a que inicia a literatura en galego. E faino escribindo poesía. Por iso non é casual que, a día de hoxe, este sexa un dos xéneros más importantes do sistema literario galego, recoñecido pola súa calidade dentro e fóra das nosas fronteiras, no que abundan as autoras. Somos unha potencia en poesía e en escritoras.

Un pouco de culpa disto
tena esa moza intelixente
e curiosa que foi Rosalía.

Escoita aquí:
*Adiós ríos
adiós fontes*
Amancio Prada

Concello
de Pontevedra

PEGADAS DE ROSALÍA

© Ilustración de Belén Díaz

A sombra de Rosalía é longa e, áinda que soe contradictorio, luminosa. Non só inflúe en moitas xeracións posteriores de escritoras e escritores, senón que hai centos de pegadas que dan a medida de todo o que a poeta significa e representa. Podes atopar a Rosalía en moitos lugares, algúns deles insospeitados.

Un dos grandes logros de Rosalía, sen ela querelo, foi chegar a ser a imaxe dun país. Sendo muller e poeta (nunha lingua que ninguén escribía) e non un militar a cabalo isto é todo un logro. Pero talvez non saibas que hai outro país onde unha muller escritora é figura nacional! Trátase de Minna Canth, nacida en Finlandia tan só 7 anos despois que Rosalía. Esta escritora e activista foi unha firme defensora dos dereitos das mulleres e unha pioneira da literatura en lingua finesa. Está considerada a primeira escritora importante de Finlandia e o 19 de maio (coincidindo co seu aniversario) celébrase o Día de Minna Canth.

Para facerse unha medida da importancia de Rosalía, basta fixarse na cantidade de vilas e cidades galegas que teñen unha rúa de Rosalía de Castro ou un monumento que a recorda. O más coñecido é, sen dúbida o que se ergue na Alameda de Santiago dende 1917. Co seu nome foi bautizado tamén o aeroporto da mesma cidade. Co viaxeira que foi, non parece unha mala escolla.

Como curiosidade, contámossos que en 2017 a aeroliña norueguesa Norwegian Airlines bautizou un dos seus Boing 737 co nome da nosa poeta. Así que podes voar nun avión que leva a imaxe de Rosalía na cola. E se miras ao ceo pola noite tamén podes vela, pois dende 2019 hai unha estrela que leva oficialmente o seu nome na constelación de Ofioco. O exoplaneta descuberto nela chámase Río Sar.

Tamén lle debemos un día festivo, o 17 de maio. En 1963, A Real Academia Galega escolleu esta data, que coincide coa publicación de *Cantares gallegos*, para celebrar o Día das Letras Galegas. Nel homenaxéase unha persoa que destaca pola súa escrita en galego ou pola defensa da lingua. Se ti te atreves co galego, é posible que algúns díaz cho dediquen. Pero non teñas presa, porque hai que levar cando menos 10 anos morta para que te propoñan.

Os poemas de Rosalía inspiraron tamén a unha longa lista de grupos e artistas musicais. Algúns deles son Uxía, Guadi Galego, Carlos Núñez, Rogelio Groba, Luís Emilio Batallán, Narf, Luz Casal, Amancio Prada, Cristina Fernández, Adolfo Celrá, Los Tamara, Flow do Toxo, Aid... Seguro que sabes algunas destas cancións e non te decatas.

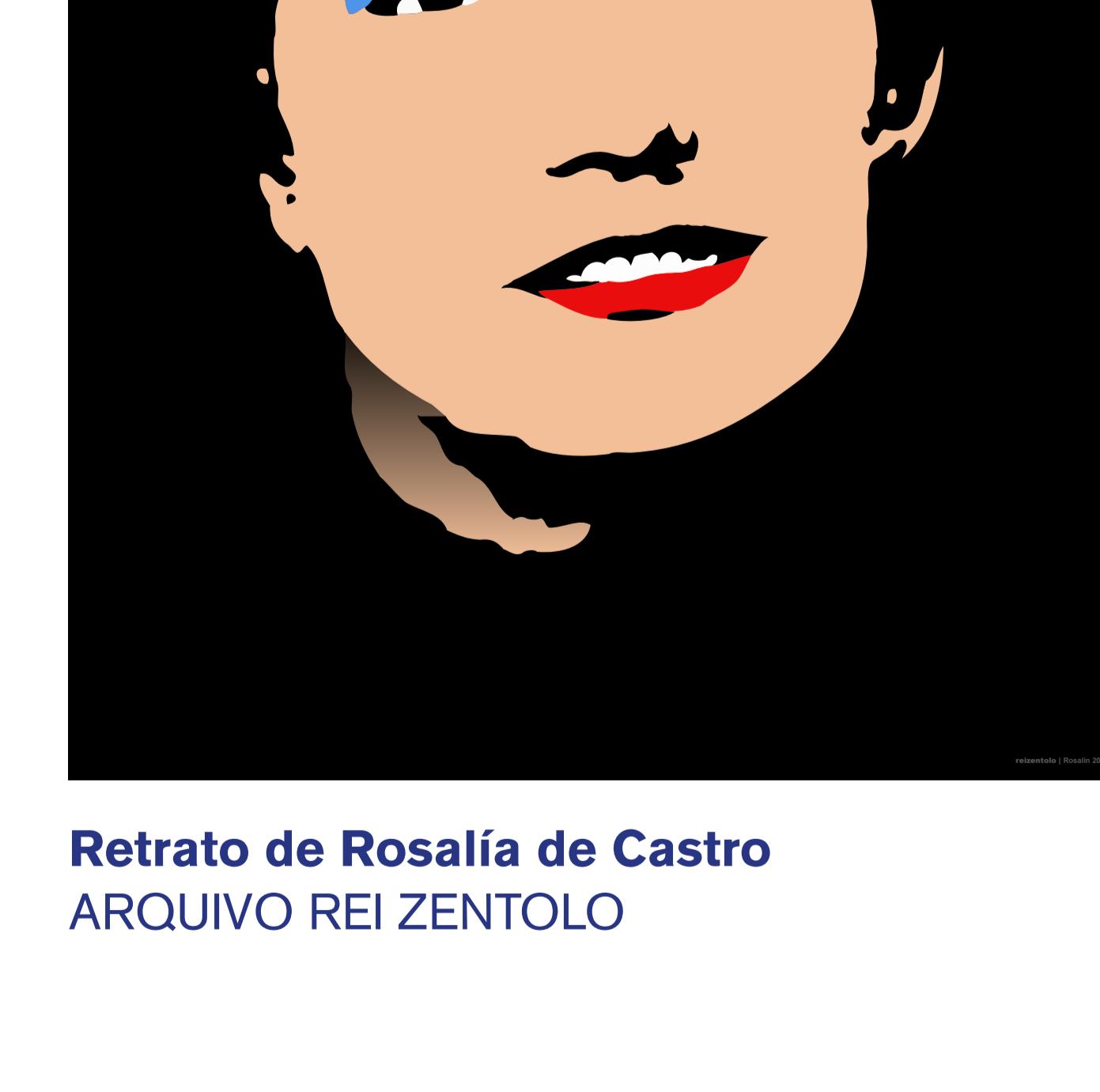
A súa imaxe, malia as poucas fotos que deixou, é reinterpretada unha e outra vez. Dende un primeiro óleo que lle fixo aínda en vida Modesto Brocos, ata outros posteriores. Sen esquecer os centos de debuxos que aparecen en cadernos, cuncas, chapas, camisolas, bolsas, adhesivos, murais... Poucos obxectos hai onde a poeta de Padrón non saíse.

Seguro que algunha vez viches a icónica imaxe de Rosalía ao estilo Warhol de Rei Zentolo ou a Rosalía con auriculares de Elba Fernández, pero sabías que durante moitos anos houbo billetes coa súa cara? Podías mercar moitas larpeiradas cun Rosalía.

A estas alturas xa te decataches de que Rosalía é unha persoa coma ti, pero tamén é un símbolo. Moitas veces emprégase como sinónimo de feminismo, compromiso coa lingua ou coa cultura galegas. A súa imaxe non deixa de reinterpretarse. Seguro que che soa ter visto esta imaxe de Rosalía nalgún cartel nas rúas de Pontevedra.

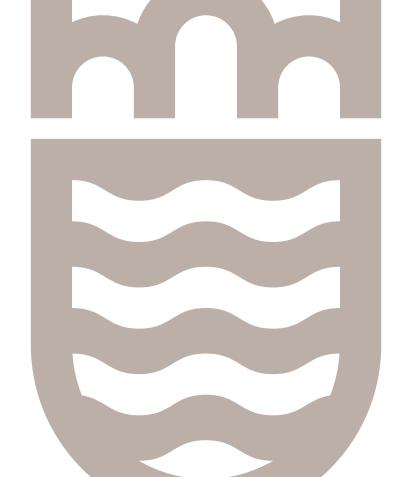
Cartel-retrato de Rosalía de Castro
ARQUIVO OVO PUBLICIDADE

Retrato de Rosalía de Castro
ARQUIVO REI ZENTOLO

Escoita aquí:
Tecín soia
Guadi Galego

Concello
de Pontevedra

ENTÓN, QUEN ERA ROSALÍA DE CASTRO?

Daguelas que cantan as pombas i as foires,
todos díen que teñen alma de muller.

Pois en que más canto, Virxe da Alama,
jai!, ¡de qué a terei?

© Ilustración de Belén Díz

Rosalía, aínda que tivese
os seus momentos de dúbida,
atreouse a ser quen ela quería ser.
Unha muller de pensamento libre e valente.

E ti... quen queres ser?

Unha exposición do:

Coa colaboración de:

Idea do proxecto: **CONCELLO DE PONTEVEDRA.**
Concellaría de Normalización Lingüística
Comisariado e contidos: **MARÍA LADO**
Ilustracións: **BELÉN DIZ**
Deseño e producción: **CAPICÚA**